

16. Селіванова О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики. Аналітичний огляд / О. Селіванова. – К, 1999. – 148 с.
17. Серебренников Б. А. К проблеме отражения человеческого мышления в структуре языка / Б. А. Серебренников // Вопросы языкознания. – 1970. – № 2 – С. 4–16.
18. Степанов Ю. С. Альтернативный мир. Дискурс. Факт и принцип причинности / Ю. С. Степанов // Язык и наука конца 20 века. – М. : Наука, 1995. – 432 с.
19. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Винница : Новая книга, 2009. – 271 с.
20. Яремко Я. П. Концептуальні поняття сучасної політології: лінгвокогнітологічний аспект : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 – укр. мова. – Одеса, 2015. – 36 с.
21. Ortega Gasset J. El hombre y la gente: Vo I.П./ G. J. Ortega. – Madrid, 1962. – 156 с.

Яремко Я. П. Характер термина в когнитивно-дискурсном измерении.

Аннотация

В статье на основании когнитивно-дискурсивного подхода отражено семантическую эволюцию термина-политонима в процессе взаимодействия когнитивных, речевых и языковых структур; доказано, что оптимальной средой для семантической самореализации термина служит коммуникативный (глобальный) контекст. Именно он раскрывает дискурсивный характер природы термина как одну из задач нового направления лингвистических исследований – антропологического терминоведения.

Ключевые слова: *термин-политоним, семантика, парадигма, коммуникативный компонент, антропологическое терминоведение.*

Yaremko Y. P. The Character of the term in the communicative-discourse approach.

Summary

The cognitive-discursive approach to the cognition of the term's nature is acquiring more and more prevalence within the frames of the anthropological approach. The object of the research is the Ukrainian political terminology as the system not only of lingual but also of ideological-cultural coding. The subject of the research is a semantic evolution of the term (term-politonim) in the communicative (global) aspect. The aim of the scientific investigation is to comprehend semantic evolution of the political term on the basis of the communicative-discourse approach as the result of interaction of cognitive structures (psycholinguistic meaning), speech structures (pragmatic meaning) and verbal structures (systematic meaning), to prove the availability of a new direction of linguistic researches – anthropological linguistics. The expansion of the exploratory paradigm from linguocentric (structural) to anthropological certifies the heuristic and explanatory potential for the cognition of the term's nature (its character, meaning, features, functions) that is rooted in the communicative (global) context. Being the synthesis of verbal (language and speech), situational, cultural (the context of the culture) and personal contexts, the very communicative aspect discloses the discursive character of the term's nature.

Key words: *term-politonim, semantics, paradigm, communicative context, anthropological linguistics.*

УДК 81'37:811.161.2

Ярун Г. М.,
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу лінгвістики
Українського мовно-інформаційного фонду НАН України
E-mail: gmyarun@ukr.net

СЕМАНТИЧНІ ЯВИЩА У ПЕРЕКЛАДНОМУ ЗМІСТІ УКРАЇНСЬКОГО «БИТИ» (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ)

*Статтю присвячено дослідженню перекладного змісту сучасного українського **бити**, що формується у взаємодії з лексичними одиницями як його відповідниками в сучасних літературних англійській, німецькій, польській та російській мовах. Описуються семантичні процеси в тлумачній і перекладній структурах та їхні зіставні особливості.*

Ключові слова: *мовна одиниця, тлумачний компонент, структура змісту, перекладний відповідник, перекладний зміст, міжмовна взаємодія.*

Перекладний зміст у лексикографії є особливою сутністю, яка постає з динамічних явищ у міжмовній взаємодії лексичних одиниць. Тому цілком закономірно вбачати в перекладному змісті не

лише наслідок семантичної ідентифікації одиниць вихідної мови формами вираження відповідних значень одиниць іншої мови, але й процес, що бере початок від одиниці вихідної мови і завершується встановленням семантично співвідносних з нею одиниць іншої мови. Встановлення семантичних зв'язків між одиницею вихідної мови та одиницею іншої мови як її перекладним відповідником передбачає порівняння, а відтак ототожнення, уподібнення або прирівнювання насамперед структур їхнього значення, закріплених у межах власних лексичних систем і відтворених засобами перекладного словника, що звичайно супроводжується різним ступенем їхньої взаємодії.

Природна динамічна перекладність лексичної одиниці є важливою для усвідомлення мовних процесів і закономірностей, які досліджує зіставне мовознавство, опрацьовуючи дуже складний з погляду вибору, аналізу та обґрунтування фактичний матеріал, на основі якого породжується цілковито новий реальний лінгвістичний об'єкт. Взаємозв'язок лексичних одиниць, належних до різних мов, безперечно, є прерогативою загальномовної перекладної лексикографії, яка засвідчує певну відносність у кореляції форми і змісту, коли «значення слова має свою звукову форму, але це значення, що передбачає звук, саме стає формою нового значення» [10, с. 148]. Лексико-семантичні одиниці взаємодіють між собою, начебто прориваючи кордони власних національних систем, і набувають досить чітких обрисів у своїх співвідношеннях, а тому підлягають лексикографічному описові у певній формі його вираження та організації [17, с. 7].

З огляду на те, що кожна мова є відносно замкненою системою, дослідники припускають, що «всьяке порівняння двох мов почасти означає певне руйнування двох систем, оскільки порівнюються якісь частини, котрі нерідко посідають у цих системах зовсім різні місця» [14, с. 28]. Це припущення хоч і видається на перший погляд дещо дискусійним стосовно того, чи справді у взаємодії різних мовних систем відбуваються процеси руйнування і, якщо відбуваються, то як саме вони впливають на стан відповідних систем після взаємодії, але нашою думкою, що у взаємодії має утворюватися новий, цілком реальний мовний об'єкт, і таким об'єктом є в нашому дослідженні перекладний зміст сучасного українського літературного *бити*.

Українське *битив* сучасній літературній мові належить до лексичних одиниць, постання яких сягає своїми витокami індоєвропейської доби. А це означає, що досліджуване *бити* є історично складним утворенням і за формою і за змістом. Давність походження, сутність форми вираження і змісту на всіх етапах розвитку досліджуваної одиниці обґрунтована у фундаментальних працях з історично-порівняльного мовознавства, де увага науковців зосереджена передусім на системно зумовлених явищах, які забезпечують існування й відносну стійкість *бити* в історичних фонетичних, акцентологічних, морфемних та граматичних процесах української мови і впливають на становлення його сучасної графічно-буквеної форми вираження та формування його сучасного змісту.

У різноманітних історичних явищах об'єктивується лінгвістична сутність *бити* як самостійної, відносно незалежної повнозначної одиниці, що є активною в усіх галузях мовленнєвої діяльності, зокрема в сучасних текстах різноманітного стилістичного спрямування, та в історичних пам'ятках.

В особливостях форми і змісту досліджуваної одиниці простежуються структурні ознаки, які окреслюють етапи становлення *бити* в системотворенні української мови, а тому дослідники виявляють у них не лише ретроспективні зв'язки *бити* зі своїми історичними попередниками, а й органічні взаємовідношення із корельованими відповідниками в сучасних індоєвропейських мовах. Цілковито логічно припускати, що у взаємодії досліджуваного *бити* з індоєвропейськими лексичними корелятами мають виявлятися досі мало вивчені породжувальні семантичні явища як підстава перекладного змісту. Власне, це і є основною метою нашої розвідки: описати спільні й відмінні семантичні структури, які проявляються в міжмовних семантичних зв'язках сучасного *бити* та його перекладних відповідниках в англійській, німецькій, польській та російській мовах, виявити перетворення в сучасному перекладному змісті *бити* й семантичну підставу їх породження.

Сучасна українська лексична одиниця *бити* як реєстрове слово академічного одномовного тлумачного Словника української мови [15, с. 168] є складноструктурованою сутністю за формою і змістом. Форма вираження *бити* окреслюється в лівій частині словникової статті, де його

дієвідмінювання позначено вказівкою на 1-шу й 2-гу особи теперішнього часу однини (б'ю, б'еш), формою наказового способу (бий), а також ремаркою, що засвідчує його належність до дієслів недоконаного виду (*недок.*). Тлумачна частина словникової статті реєстрового **бити** описує його зміст за допомогою 14 рубрик та 11 підрубрик, які супроводжуються граматичними ремарками.

У дослідженні ми виходимо з того, що, як слушно зауважує М. М. Пешак, рубрикація тлумачної частини багатозначних реєстрових одиниць у словнику не лише дає змогу «формувати словникові статті найрізноманітнішої складності» [8, с. 12], а й відображає семантичні процеси мовленнєвої діяльності, оскільки зміст розбивається на певну кількість рубрик і підрубрик відповідно до опрацьованого фактичного матеріалу. Отже, лексикографічно зумовлений поділ змісту реєстрового слова на рубрики забезпечує тлумачення 14 значень та 11 відтінків. Здавалося б, багатокомпонентна структурованість змісту **бити** у тлумачному словнику має дуже розпливчастий характер, а відтак і суперечить його єдності як цілісної лексико-семантичної одиниці в системі сучасної української літературної мови. Проте аналіз тлумачної частини словникової статті свідчить, що лексикографічно зумовлена інтерпретація реєстрового **бити** не лише не суперечить єдності його змісту, а й виявляє в межах змісту взаємопов'язані семантичні структури, увиразнюючи неподільність змісту **бити** як структурно-семантичного цілого.

Усі 14 рубрик, що визначають компонентний поділ змісту **бити**, поєднуються за семантико-граматичними ознаками перехідності й неперехідності, які мають семантично зумовлену граматичну ідентифікацію. Так, ремарку перехідності на початку рубрики супроводжує вказівка на відповідне явище дієслівного керування, яке стосується об'єкта дії (*кого*), а також синтаксичної сполучуваності з іменниками (*у сполуч. з ім.*). Семантико-граматичну неперехідність **бити** позначено ремарками з *прийм. в (у), об, по і без прийм., у що, від кого – чого, на кого – що*, а також вказівкою на безособове вживання (*безос.*). Рубрики поєднуються між собою за спільними ознаками, що вказують на явища метафоризації (*перен.*).

Основну роль у рубрикації змісту досліджуваної одиниці в тлумачному словнику відіграють дієслівні компоненти, які формують структуру змісту сучасного **бити** і є матеріалом для перекладних словників. Лексикографічна інтерпретація семантичної структури **бити** ґрунтується на 41 дієслівному компоненті. Як правило, вони розпочинають рубрику й підрубрику: «стукати, ударяти», «хлюпатися, плескати»; «стріляти»; «топтати, толочити»; «трясти, трусити»; «сіпатися, пульсувати». Рубрики і підрубрики мають конкретизатори переважно до дієслівних тлумачних відповідників, що є багатозначними лексичними одиницями в системі сучасної української літературної мови й тому вимагають уточнення та відповідного обмеження своєї семантики відносно змісту **бити**: «стукати, ударяти по чому-небудь, об щось»; «спрямовувати які-небудь дії, заходи проти когось, піддавати гострій критиці, викривати кого-, що-небудь»; «позбавляти життя, убивати кого-небудь»; «грати на деяких ударних музичних інструментах»; «видавати характерні уривчасті звуки»; «розбивати, розколювати на шматки»; «розраховувати на кого-, що-небудь; мати на увазі щось»; «виводити з гри, забирати фігуру або карту противника».

Співвідносні у змісті **бити** семантичні структури в тлумаченнях містять спільний дієслівний компонент «завдавати» з іменниковим конкретизатором: «завдавати ударів кому-небудь», «завдавати страждання кому-небудь»; «завдавати поразки кому-небудь». Спільнокореневі іменникові конкретизатори описують також семантичні структури «ударами по чому-небудь створювати звуки»; «ритмічними ударами, дзвоном позначати час».

У тлумачній частині є рубрики й підрубрики, які розпочинаються дієприслівниковим або прислівниковим конкретизаторами. Дієприслівниковий конкретизатор поєднує вказівку на додаткову дію, що супроводжує виконання основної дії, і вказівку на спосіб її здійснення: «полюючи, забивати дичину». Прислівниковий конкретизатор переважно вказує на якісну ознаку основної дії: «яскраво виражатися зовнішніми ознаками (про риси характеру, властивості і т. ін.); випромінюватися». На інтенсивність дії вказують також сполучення «прикметник + іменник» або «прийменник + (прикметник) + іменник», де іменник ужито в орудному відмінку однини: «певним способом виготовляти або обробляти що-небудь»,

«з силою вириватися назовні (про рідину, повітря і т. ін.)», «з особливою силою діяти на чуття людини, проникати, доноситися куди-небудь (про запах, світло і т. ін.)».

Як конкретизатори лексичної семантики у структурі змісту *бити* тлумачний словник використовує також указівку на цілком визначений суб'єкт дії: «(про годинник)», «(про дзвін)», «(про деяких птахів)». Такі уточнення нерідко супроводжуються низкою тлумачних компонентів, об'єднаних цетером з іменником у постпозиції: «(про рідину, повітря і т. ін.)», «(про запах, світло і т. ін.)», «(про риси характеру, властивості і т. ін.)», «(про сильне діяння хвороби і т. ін.)».

Рубрикація тлумачної частини словникової статті *бити* виокремлює відносно незалежні семантичні фрагменти у змісті досліджуваної лексичної одиниці, а тому, на думку Х. Касареса, «сприяє з'ясуванню кожного значення у відповідному генеалогічному ряді» [2, с. 71], а відтак дає змогу «простежити фазу, на якій перебуває процес спеціалізації значень, що виникли недавно» [Там само]. Якщо в рубрикації тлумачної частини словника вбачати лексикографічно зумовлену форму описання надзвичайно складної та багатогранної семантики реєстрової одиниці, то цілком органічним є формування структури змісту, в якій синтагматичні явища лінійної організації компонентів тлумачення в рубриках і підрубриках співвідносяться із парадигматичними явищами їхньої взаємодії. А це увиразнює об'єктивність багаторівневого, ієрархічно організованого цілісного змісту *бити* і як реєстрової одиниці одномовного тлумачного словника, і як одиниці лексико-семантичної системи сучасної української літературної мови.

Досліджувана одиниця зафіксована в реєстрі переважної більшості загальномовних перекладних лексикографічних праць, де «зібрано, узагальнено і, що найголовніше, зіставлено слова двох мов (мови, з якої перекладають, та мови, на яку перекладають)» [7, с. 173]. Процеси, які забезпечують зібрання, узагальнення й зіставлення слів двох мов, і досі є маловивченими. Йдеться не лише про фактичний матеріал, який забезпечує укладання таких словників, а й про фонетико-звукові, акцентологічні, морфологічні, граматичні та лексико-семантичні явища в кожній мові зокрема та в міжмовних співвідношеннях. Ці завдання постійно розв'язуються у фундаментальних дослідженнях з історично-порівняльного і зіставного мовознавства, де кожний факт або явище мовленнєвої діяльності, що ґрунтовно, всебічно й комплексно пояснюється, стає лексикографічною одиницею історичних, етимологічних і різноманітних типів тлумачних, семантичних, граматичних словників. Однак залишається багато питань, на які наука шукає відповіді, багато явищ (зокрема й змістового плану), які потребують пояснення. Так, наприклад, учені цілком слушно зауважують: «Загальне значення терміна «значення» таке: *A* значить *B*, якщо *A* виступає як те, що репрезентує або означає (сигніфікує) *B*, тобто якщо *A* виступає замість *B* чи викликає *B* в уяві. А проте навряд чи існують або можуть існувати в принципі значення, які не можна було б виразити за допомогою слів: розглядаючи тільки словесні значення, ми не виключаємо свідомо який-небудь вид значень, а лише обмежуємо поле зору тими з них, що передаються яким-небудь конкретним носієм значення» [5, с. 228].

Так, перекладна частина словникової статті *бити* як реєстрової одиниці в українсько-російському словнику містить дві рубрики [12, с. 24]. У постпозиції російські перекладні відповідники супроводжуються короткими тлумаченнями, які обмежують їхню полісемію у співвідношенні із зіставним змістом українського *бити*: 1) (*наносить побои – еше*) избивать, разг. колотить; (*наказывать поркой – еше*) пороть, драть; (*наносить, приводит удары – еше*) ударять; 2) (*стеклянные предметы и т. п.*) бить, разбивать, разг. колотить. Короткі тлумачення у постпозиції до російських відповідників українського *бити*, як свідчить матеріал дослідження, стосуються вказівки на знаряддя дії: разить (*поражают оружием*); бодать (*колоть рогами*). Загалом зіставний зміст сучасного *бити* регламентується 9 перекладними російськими відповідниками: «бить», «избивать», «колотить», «пороть», «драть», «разить», «ударять», «бодать» та «разбивать».

Аналіз перекладної частини українсько-російського словника свідчить про те, що основним відповідником українського *бити* є російське «бить». Обидві мовні одиниці належать до спільнослов'янського лексичного фонду, формування й розвиток якого вчені пов'язують із праслов'янською добою, а витоки – з індоєвропейською прамовою. Учені зауважують, що історія

слів, «належних тепер до різних слов'янських мов, має спільний початок, проте далі кожне з них, входячи до близьких, але різних мовних систем, набуває специфічних рис як у семантиці, так і в дериваційних зв'язках» [13, с. 86]. Однак виявлення та врахування семантичних відмінностей між вихідною українською одиницею та її російськими відповідниками потребує уваги до всіх явищ їх лексикографічної репрезентації, а це означає також досліджувати в її змісті «ієрархію та взаємозалежність структур та елементів, що утримуються і зберігаються незважаючи на всі зміни» [3, с. 19]. Власне, таке дослідження спільного та відмінного у співвідношенні *бити* як реєстрової одиниці тлумачного словника і *бити* як перекладної одиниці українсько-російського словника, на наш погляд, відкриває невичерпні можливості у виявленні й поясненні семантичних процесів, що зумовлюють нарощення змісту сучасного українського *бити*, а також дає змогу простежити породжувальні явища у змісті зіставлюваних одиниць як формально-змістову підставу їх лексико-семантичної перекладності.

Лексико-семантичний зв'язок *бити* та перекладних російських відповідників у двомовному словнику постає у формах односпрямованого відношення між реєстровою одиницею та її перекладною частиною, двоспрямованого відношення між реєстровою одиницею та першою й другою рубриками перекладної частини, а також у взаємовідношенні рубрик, що мають спільні перекладні відповідники *бить* та *колотить*, які визначають єдність зіставного змісту. Особливої уваги потребують відношення між відповідниками в межах рубрик і з реєстровим *бити* як одиницями лексико-семантичних систем сучасних літературних української і російської мов. Цей факт зіставного перекладу на даному етапі не дає змоги визначити обсяг і структуру перекладного змісту українського *бити*, тому що всі ознаки й компоненти структури його змісту інтерпретовано в термінах хоч і близькоспорідненої, але іншої мови. Тому для усвідомлення перекладного змісту українського *бити* звертаємося до оберненого перекладу російських відповідників досліджуваного *бити* в російсько-українському словнику [12].

Так, за матеріалами дослідження, перекладний зміст українського *бити* з погляду лексико-семантичної системи сучасної російської літературної мови описується за допомогою 37 відповідників. Загалом вони утворюють шестиблокову структуру змісту українського *бити*, яка є її семантичним ядром. Від нього відгалужуються два восьмикомпонентні блоки, перший з яких формують відповідники «розбивати», «розбити», «розтрусити», «розтрусити», «роз'юпати», «знівечити», «розпланувати», «розпланувати», а другий блок – «ударити», «гупати», «гупнути», «калатати», «калатнути», «гамселити», «ушкварити», «урізати». Третій блок репрезентований сімома відповідниками: «дряпати», «губити», «скубити», «сікти», «шмагати», «рвати», «дерти». Шість відповідників окреслюють четвертий блок: «побити», «вибивати», «вибити», «винищувати», «збивати» і «збити». П'ятий («залицятися», «упадати», «наголошувати», «наголосити») і шостий («колоти», «різати») блоки формуються, відповідно, чотирма й двома лексичними відповідниками.

Польсько-український словник описує зіставний зміст українського *бити* за допомогою двох рубрик, і кожна містить по одному відповіднику – «*bić*» і «*korac*» [9, с. 425]. Із них лише відповідник «*korac*» супроводжується постпозитивним семантичним уточненням у формі додатка в орудному відмінку однини (*ногою*), позначаючи знаряддя дії і спосіб її виконання. Відповідно до оберненого перекладу польських одиниць *bić* і *korac* зміст українського *бити* утворюють відповідники «бити», «штовхати», «вдарити», «копати» [там само, с. 29, 145].

Сучасне українське *бити* в німецькій мові пояснюється 14 відповідниками («*schlagen*», «*hauen*», «*(ver)prügeln*», «*besiegen*», «*erlegen*», «*schießen*», «*zerschlagen*», «*lduten*», «*blasen*», «*tragen*», «*schlagen*», «*quellen*», «*sprudeln*», «*springen*» [6, с. 534], в англійській мові – лише трьома («*to beat*», «*to hit*», «*to strike*» [16, с. 4]. Обернений переклад німецьких відповідників дає змогу зафіксувати 63 українські відповідники [6, с. 89, 97, 217, 271, 322, 324, 348, 350, 375, 397, 439, 493], натомість в оберненому перекладі англійських відповідників подано 34 українські відповідники [16, с. 264, 382, 589].

Отже, перекладний зміст українського *бити* в обстеженому матеріалі формують загалом 138 українських лексико-семантичних одиниць, еквівалентних польським, англійським, російським та німецьким перекладним відповідникам. Аналіз сучасного українського *бити* за співвідношенням компонентів у тлумачному змісті і відповідників у перекладному змісті свідчить про те, що досліджувана одиниця зберігає свою власну тотожність – генетичну, історичну, сучасну. Мабуть, саме тому спільних компонентів у тлумачному й перекладному змісті сучасного *бити* зовсім небагато. Так, основним інтегратором перекладного змісту є відповідник «бити» як ядерний еквівалент змісту всіх досліджуваних іншомовних одиниць. Із 41 дієслівного компонента у тлумаченні реєстрового слова *бити* в одномовному словнику лише деякі відтворюються в перекладному змісті відповідників сучасних англійської, німецької, польської та російської мов. Спільними тлумачними і перекладними відповідниками сучасного українського *бити* є: «ударяти (вдаряти)» (в українській, російській, польській та англійській мовах), «розбивати» (в українській, російській та німецькій мовах), «перемагати» (в українській, німецькій та англійській мовах), «забивати», «вириватися», «мати» і «стріляти» (в українській та німецькій мовах).

Певну «неприсутність» у міжмовній взаємодії тлумачних компонентів і перекладних відповідників, цілком можливо, забезпечує чутливість мовної одиниці як живого організму до процесів, які є зовнішніми стосовно її внутрішньої органічної цілості, спрямованої на збереження своєї змістової ідентичності у власній системі мови. Однак варто зазначити, що в лексико-семантичних системах є доволі чинників, що підтримують міжмовну взаємодію. Одним із таких чинників можна вважати породжувальний процес, який виявляє себе на рівні словотворення. Це підтверджує думку дослідників про фоно- й морфосемантичні механізми, які забезпечують «формування ментального, змістового комплексу» [1, с. 31] і впливають на процеси породження перекладного змісту в міжмовній взаємодії. Так, у тлумачному змісті сучасного *бити* є дієслівні компоненти із кореневою основою *-би-* («убивати», «забивати», «розбивати»). Вона відтворена й у відповідниках, що визначають український перекладний зміст: «розбити», «побити», «вбивати», «вбити», «збивати», «збити» (з російської мови); «забивати», «розбивати», «побити», «збивати», «пробивати» (з німецької мови), «побити», «битися (серце)», «добивати», «пробиватися» (з англійської мови). Їхня взаємна інтеграція в перекладному змісті зумовлює також об'єднувальні явища із тлумачним змістом українського *бити*.

Міжмовна взаємодія лексичних одиниць англійської, німецької, польської та російської лексико-семантичних систем увиразнює інтеграційні семантичні процеси. Так, утворення перекладного змісту як відносно єдиної структури забезпечують перекладні відповідники «побити» (в англійській, німецькій та російській мовах), «збивати» (у німецькій та російській мовах), «лущувати» (в англійській та німецькій мовах).

Зіставлення тлумачного та перекладного змісту сучасної української одиниці *бити* дає змогу виявити й простежити такі семантичні явища у міжмовній взаємодії лексичних одиниць, що, за слушним зауваженням учених, відкривають шлях «для освоєння антиномії, яка найбільш влучно сформульована В. Гумбольдтом у листі до Брікмана 1803 року: він відчував «найвищу насолоду» від усвідомлення того факту, що з кожною новою мовою вступаєш в «нову систему думок і почуттів, оскільки безмежно приваблює наявність внутрішнього дивовижно «таємничого зв'язку всіх мов» [11, с. 434]. Безперечно, виявлення такого зв'язку мов «дало б новий імпульс розвитку української перекладної лексикографії» [4, с. 32].

Список використаної літератури

1. Бублейник Л. В. Формосемантичні співвідношення в лексиці східнослов'янських мов / Л. В. Бублейник // Мовознавство. – 2009. – № 5. – С. 30–73.
2. Касарес Х. Введение в современную лексикографию : монография / Х. Касарес. – М., 1958. – 354 с.
3. Курилович Е. Лингвистика и теория знака / Е. Курилович // Очерки по лингвистике : сборник научных трудов. – М. : Изд. иностр. лит., 1962. – С. 9–20.
4. Лучик А. А. Українське зіставне мовознавство: стан і перспективи / А. А. Лучик // Мовознавство. – 2014. – № 6. – С. 31–39.

5. Льюис К. И. Модусы значения / К. И. Льюис // Семиотика. Антология. – М. : Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – С. 227–241.
6. Новый німецько-український, українсько-німецький словник : 60 тис.слів та словосп., виправл. / уклад.: З. О. Басанець та ін.; за ред. Е. І. Лисенко. – К. : Вид-во А.С.К., 2004. – 1024 с.
7. Пешак М. М. Нариси з комп'ютерної лінгвістики : монографія / М. М. Пешак . – Ужгород : Вид-во «Закарпаття», 1999. – 200 с.
8. Пешак М. М. Формалізовані основи семантичної класифікації лексики / М. М. Пешак, Н. Ф. Клименко, І. Ф. Савченко. – К. : Наукова думка, 1982. – 250 с.
9. Польсько-український словник : Українсько-польський словник: 100 000 слів і словосп. / уклад.: А. Малецька, З. Ландовські. – К. – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 848 с.
10. Потебня А. А. Мысль и язык : монография / А. А. Потебня. – Одесса : Гос.изд-во Украины, 1922. – 185 с.
11. Примечания / сост-ны А. В. Гулыгой, М. И. Левиной, А. В. Михайловым, Г. В. Рамишвили, Вяч. Вс. Ивановым, С. А. Старостиным // В. фон Гумбольдт. Язык и философия культуры. – М. : Прогресс, 1985. – С. 424–439.
12. Російсько-український словник; Українсько-російський словник : близько 45 тис. слів й словосполук. / уклад.: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2007. – 463 с.
13. Русанівський В. М. Системна зумовленість розвитку лексем (на матеріалі слов'янських мов) // В. М. Русанівський // Слов'янське мовознавство : доповіді. X Міжнародний з'їзд славистів. Софія, вересень 1988 р. – К. : Наукова думка, 1988. – С. 85–101.
14. Скаличка В. Типология и сопоставительная лингвистика / В. Скаличка // Новое в зарубежной лингвистике. – Выпуск XXV. Контрастная лингвистика. – М. : Прогресс, 1989. – С. 27–31.
15. Словник української мови : в 11 томах / [ред. коллег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 1: А–В [ред. П. Й. Горещкий, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, Н. І. Швидка]. – К. : Наукова думка, 1970. – 799 с.
16. Українсько-англійський і Англо-український словник / друк. за вид. : Українсько-англійський і Англо-український словник / уклад. д-р В. Ніньовський. – Едмонтон, Алберта : Українська книгарня, 1990. –К. : МП «Пам'ятки України», 1993. – 679 с.
17. Чернышова М. И. Предисловие / М. И. Чернышова // Теория и история славянской лексикографии : научн. м-лы к XIV съезду славистов. – М., 2008. – С. 5–8.

Ярун Г. М. Семантические явления в переводном содержании украинского «бити» (на материале английского, немецкого, польского и русского языков).

Аннотация

*Статья посвящена изучению переводного содержания современного украинского **бити**, которое формируется во взаимодействии с лексическими единицами в качестве его соответствий в современных литературных английском, немецком, польском и русском языках. Описываются семантические процессы в структурах содержания исследуемых единиц толкового и переводных словарей и их сопоставительные особенности.*

***Ключевые слова:**языковая единица, компонент толкования, структура содержания, переводной эквивалент, переводное содержание, межъязыковое взаимодействие.*

Yarun H. M. Semantic phenomenon in the translated content Ukrainian «бити» (based on English, German, Polish and Russian).

Summary

*The article studies the content of contemporary Ukrainian **bitu**, formed in reciprocity with lexical units as its correspondence in modern literary English, German, Polish and Russian. Semantic processes described in the explanatory and translated structures and their comparable features.*

*We believe that translation content is both a result and a process of semantic identification of source language units by the other language units. We assume that interaction of **bitu** with modern Indo-European lexical correlates must reveal generative semantic phenomena that have not been properly studied yet as a ground for translation content. The purpose of our research is to describe common and different semantic structures in interlanguage semantic links of modern **bitu** and its translation equivalents in English, German, Polish and Russian, to outline peculiarities of translation content of **bitu** and semantic ground for their origination.*

*Lexicographic interpretation of semantic structure of **bitu** in the explanatory dictionary is based on 41 verb components «стукати, ударяти», «хлюпатися, плескати», «стріляти», «тонтати, толочити», «трясти, трусити», «сінатися, пульсувати» etc., which provide material for translation dictionaries.*

*The analyzed unit **bitu** is registered in the majority of general language translation lexicographic works, in particular Ukrainian-English, Ukrainian-German, Ukrainian-Polish and Ukrainian-Russian dictionaries.*

*Translation content of Ukrainian **биту** in the analyzed material is formed by 138 Ukrainian lexical units that are equivalent to Polish, English, Russian and German translation equivalents.*

*Main integrator of translation content is an equivalent of «биту» as a core equivalent of content in all foreign units in focus. Common explanatory and translation equivalents of modern Ukrainian **биту** are «ударяти (вдаряти)» (in Ukrainian, English, Polish and Russian), «розбивати» (in Ukrainian, German and Russian), «перемогати» (in Ukrainian, English and German), «забивати», «вириватися», «мати» and «стріляти» (in Ukrainian and German).*

Lexical-semantic systems have a sufficient number of factors supporting interlanguage interaction, in particular root stem -бу- («убивати», «забивати», «розбивати»), reproduced in equivalents «розбити», «побити», «вибивати», «вибити», «збивати», «збити» (from Russian); «забивати», «розбивати», «побити», «збивати», «пробивати» (from German), «побити», «битися (серце)», «добивати», «пробиватися» (from English).

Interlanguage interaction of lexical units of English, German, Polish and Russian lexical-semantic systems reflects integration semantic processes.

Key words: linguistic unit, explanatory component, structure of content, equivalent, translated content, interlanguage interaction.

УДК 81'373.611.2'282

Ястремська Т. О.,
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України,
E-mail: tetyana.yastremska@gmail.com

ДЕРИВАТИ З КОРЕНЕМ -ВЕРХ- У ГОВОРАХ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО НАРІЧЧЯ: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано семантику іменників із коренем -верх-, зафіксованих у говірках південно-західного наріччя української мови. Деривати класифіковано за семантичним принципом та об'єднано навколо декількох семантичних центрів, зокрема «назви верхньої частини предметів», «назви природних об'єктів», «назви рослин та їхніх частин», «назви молокопродуктів» та ін. Проведено паралелі з говірками польської мови.

Ключові слова: семантика, словотвір, дериват, говори південно-західного наріччя.

Система дериватів із коренем -верх- у говірках південно-західного наріччя дуже розгалужена і репрезентує розмаїття фонетичних, семантичних та словотвірних особливостей [детально див.: 2; 3].

Джерелами дослідження слугували діалектні матеріали, які репрезентують говірки південно-західного наріччя української мови, передусім регіональні атласи, діалектні словники та тексти, записи діалектного мовлення [список використаних джерел та їхніх скорочень див.: 2; 3].

Метою статті є сформувати корпус дериватів-іменників із коренем -верх- у говірках південно-західного наріччя, класифікувати їх за семантичним принципом, виявити дериваційні синоніми, а також провести паралелі з відповідними лексемами в говірках польської мови.

Як зазначив П. Ю. Гриценко, «лише аналіз семантики, системних зв'язків та етапів формування елементів дериваційного гнізда» дає змогу «збагнути ступінь зумовленості появи дериватів» [1, с. 163]. Зафіксовані деривати об'єднано відповідно до семантичних центрів:

1) назви верхньої частини пристосувань, знарядь та їхніх частин:

– ‘верхня частина, накривка в масничці (для збивання масла)’: ндс. *вѣрхнійк* [ММАГ, с. 65; Пшеп., с. 186], нддн., бойк., зак., гуц. *верхн'ак (ve^uрхн'ѣк)* [ММАГ, с. 65; ГорбачП, с. 282; Он. I, с. 108; КСГГ], лемк., бойк.-лемк. *вѣршник (вѣршнік)* [SŁ, С. 140; Šišková, с. 175; Rud.-Ziółk., с. 307], лемк. *вѣршюк* [SŁ, С. 86, 140; Šišková, с. 175], ндс. *вершинічок* [ММАГ, с. 65], нддн.-бойк., бойк.-лемк., лемк., надс. *навѣршник, навіршнік, навершнік* [ММАГ, с. 65; SŁ, С. 86, 106; Rud.-Ziółk., с. 267; Турчин, с. 184; Пиртей, с. 30; Пшеп., с. 186, 197], лемк., ндс. *навер(х)ник, наверхнік* [ММАГ, с. 65]; пор. також: вол. *вѣршюк* ‘частина маснички (колотівка)’ [ГорбачС, с. 8], лемк. *навѣршник* ‘тс.’,